

Radovan Popović
KAKO JE BULE POKORIO EVROPU
Životopis Miodraga Bulatovića

Beograd, septembar 2013.

Radovan Popović

*Kako je
Bule pokorio
Evropu*

Životopis Miodraga Bulatovića

Pisanje kao spas

Bio je 18. avgust 1941, dan uoči Preobraženja, kada je u kuću Milorada Bulatovića u selu Okladi došao njegov pašenog, ruski emigrant Fjodor Arhipov, muž Milijanin. Bio je polupijan, ali je nastavio sa pićem i onda se zametnula kavga. Milorad je držao pored sebe jedanaestogodišnjeg sina Miodraga, svoju nadu, čedo koje je kao šumar često vodio po okolnim brdima, ispredajući priče o ljudima i događajima iz prošlosti. Jednog trenutka Rus, belogardejac iz Odese, dočepao se lovačke puške i opalio je u svoga pašenoga. Bio je to neviđen zločin. U kuću Bulatovića sjatilo se celo selo. Seljaci su uhvatili Rusa i vezali ga. Tražili su da sin Miodrag uzme pušku u ruke i da osveti oca. Majka Milica je zavapila:

„Ne dam dijete! S Rusom na duši biće nesrećan cijelog života!“

A dečak je za to vreme držao još uvek toplu ruku svoga oca... Žandari su, potom, odveli Rusa u zatvor, a tetka Milijana i njena druga sestra Sofija otišle su u partizane.

Majka Milica nastavila je da se zlopati sa svojim sinom Miodragom, koga je iz milošte zvala Vuk, kako bi ga sačuvala od nečastivog.

U jednom sećanju potonji veliki pisac će zapisati: „Moje tetke otišle su u partizane, u Četvrtu crnogorsku brigadu. Negde sredinom rata, njihova brigada je naišla pored naše kuće. Majka i ja, i moje dve mlađe sestre, na prozoru. Velik sneg, oteгла se prtina. I

jedna glava, grešna i uplakana, okrenula se prema našem domu. Bila je to bolničarka Milijana, žena Fjodora Arhipova.“

Rođen 20. februara 1930. godine, Miodrag Bulatović je osnovnu školu učio u rodnom selu Okladi, a posle škole čobanisao je, čuvajući ovce ili koze. Bio je opčinjen šumskim prostranstvom, gustišem iz koga se jedva naziralo nebo, a nigde na pomolu ljudska duša. A onda ratna događanja, pucnjava na sve strane, partizani, četnici, Italijani... Sve će to ostaviti dubok trag na dečakovu dušu. Majka će krajem rata prodati kuću u Okladima i sići u Bijelo Polje, da bi nekako lakše prebrodila teškoće sa prehranjivanjem dece. A ona su bila, takoreći, gola i bosa, gladna, vašljiva. Miodrag je zbog vaški bio ošišan do glave. Po skraćenom postupku završice tri razreda gimnazije za ratom ometenu decu. Majka će pokušati da ga upiše u školu za podoficire, ali nije uspela. A sin sanja da ode, negde, tamo, gde je bolji život o kojem pričaju nove vlasti. Tetke su se javile da su u Srbiji – Milijana je kao partizanka dobila mesto u Crvenom krstu, a sa njom u Beogradu je i druga tetka.

Odlučio je i Miodrag da krene u Beograd, pa šta bude.

Kroz varoš nailaze kamioni prema Srbiji i on uskače u jedan od tih kamiona. Sećao se da je bila subota, a majka trči za kamionom i preklinje ga da se vrati. On joj na to kaže:

„Ja se nikad više neću vratiti, razumi!“

Stigao je sa tim kamionom do Priboja, pa se, kao skitnica, uvukao u otvoreni vagon voza i preko Šargana i Užica dospao u Čačak, pa opet vozom za Beograd da traži tetku Milijanu.

Ona ga je smestila u prihvatilište Crvenog krsta za ratnu siročad. Tetka je već bila postavljena za upravnicu sirotišta u Vrnjačkoj Banji – tamo su uputili i Miodraga.

Kod tetke Milijane, upravnice doma za ratnu siročad, doživeo je šok kada je u njenom brošu, koji je nosila na lančiću oko vrata, otkrio sliku ubice svoga oca- sliku Fjodora Arhipova!

U Vrnjačkoj banji će se upoznati sa Marom Ristić, kćerkom pi-

sca i ambasadora Marka Ristića, koji je otputovao u Pariz, a svoju jedinicu ostavio je kod tašte i tasta dr Živadinovića, vlasnika prelepog dvorca u kojem su boravili velikani jugoslovenske književnosti Miroslav Krleža, Ivo Andrić, ali i nemački komandant za jugoistočnu Evropu, što je saznao kasnije. U tom domu za siročad bilo je i invalida partizana koji su vazda prepričavali svoje ratne doživljaje, a Miodrag ih je slušao razrogačenih očiju...

Malo će ga prehraniti i uputiti u Berane, u gimnaziju, da završi školu u kojoj su učili i Đido (Milovan Đilas) i pisci Mihailo Lalić, Radovan Zogović...

Kada je na putu za Berane stigao u Bijelo Polje kod majke, ona se rasplakala – bio je kržljiv, neuhranjen... Pojačala mu je ishranu, kačamak i varenika. Ali je sada, odrastao, bio zaprepašćen kada je video sto na kojem je ležao njegov mrtav otac pre ukopa. (Na tom astalu, govorio je kasnije kad je postao pravi pisac, napisao je *Crvenog petla* i druge pripovetke za svoje prve knjige – pisao je i plakao! Prijateljima će govoriti da je njegova literatura „čin neprestane krvne osvete“.)

I sam je već bio zaluđen pisanjem pesama, naravno u desetercu, a čitajući Kočića, pripovetke Ive Andrića, Gorkog, Čehova... počeo je da „ispreda priče“. Vršnjacima je pripovedao kako je učestvovao u narodnooslobodilačkom ratu, pa priče u koje su vršnjaci verovali – o đavolima i čobanima „gore u nedodij“. Počeo je da te svoje priče stavlja na hartiju, da opisuje svoj život najprostijim rečima, kao što je ova: „Zima je, sneg pada, i mali Jovica bez ikog svog na svetu, ide od vrata do vrata. Nijedna mu se ne otvaraju. Nesrećan je.“

To sočinjenje je bacio, ali je upamtio reči svoje prve proze. Govorio je, mnogo godina kasnije: „Meni je literatura zamenila krvnu osvetu. Za mene je pisanje postalo spas. I ko zna koliko bih krvi, tuđe, morao da prolijem da bih osvetio onu koju je prolio Fjodor Arhipov.“

Veliku maturu završice u Kruševcu školske 1949/1950 (po skra-

ćenom programu). Opseda ga želja da ide u vojnu akademiju, da bude oficir. Iako odličan učenik, odbijen je jer nije imao dobru karakteristiku, a i bio je kržljiv, bled, bez snage da izdrži napornu obuku. Tada odlučuje da krene u prestonicu, u Beograd, u iznošenom šinjelu u čijim džepovima je svežanj pesama i priča koje je napisao u gradu pod Bagdalom.

Objavio je i prvi književni rad – pesmu u prozi „Moja majka“ u kragujevačkom časopisu *Nаша stvarnost*, a bio je presrećan kad mu je od redakcije stigla uputnica na stotinak dinara honorara! Poslao je pripovetku i na konkurs Centralnog komiteta Narodne omladine Srbije, a u dvobroju časopisa *Polet* (omladinskom časopisu za književnost i kulturu, februar–mart 1949, urednici Najdan Pašić, Slavko Vukosavljević, Radoslav Petković, Branimir Živojinović i Dušan Černić) objavljen je rezultat tog konkursa, u kojem je i ova konstatacija žirija:

„U pripovetkama Miodraga Bulatovića, učenika gimnazije iz Kruševca, provejava na mnogo mesta dosta lirskih, iskrenih osećanja, izazvanih stalnim prisustvom pisca kao čoveka u događajima koje opisuje. U pripovetkama Bulatovića to stalno prisustvo ometa da se izide iz subjektivnih opažanja, da se on od učesnika pretvori u pisca koji je u stanju da odrazi i kroz druge ljude ono što je on proživljavao. U svom govoru stalno i dosadno upotrebljava 'ovaj'...“

U *Poletu* stihove objavljuju Slobodan Marković, Miroslav Antić, Dragoslav Grbić, Slavko Vukosavljević...

Potučaće se po Beogradu, ali u duši će patiti za svojim selom, za Okladima. Ispovedao se retkim prijateljima u prestonici – pričao je o majci Milici, o dvema mlađim sestrama, o dedi Mirku i njegovim kazivanjima o kralju Nikoli, o ratu na Bregalnici, gde je bio ranjen, pa o tetkama Milijani i Sofiji. Napominjao je da su njegovi starinom iz Rovaca, i da su do Bijelog Polja stigli posle Prvog svetskog rata, predvođeni dedom Mirkom.

*Vižljasti, brzonogi,
leporeki...*

Postao je student Beogradskog univerziteta. Upisao je studije psihologije i pedagogije. Brzo će se naći u književnom klubu u Balkanskoj 4, u kojem su se okupljali studenti koji su bili pisci početnici. Evo svedočenja pesnikinje Florike Štefan, studentkinje književnosti, jer je na ta predavanja dolazio i „vižljasti, brzonogi, leporeki, radoznali, nestrpljivi“ Miodrag Bulatović:

„U svom vojničkom šinjelu, koji nije skidao ni u učionicama za vreme predavanja, predstavljao je pravu atrakciju. Leteo je na sve strane i peševi šinjela su vijorili beogradskim ulicama kao pobedičke ratne zastave na napaćenim zgradama izrešetane mecima... Obilazio je službeničke menze i punio je džepove nasušnim hlebom. Bule je skupljao po Beogradu letve iz natrulih ograda, i svakojako drveće za loženje bubnjare sirotinjske sobice.“

Petar Džadžić, pak, ovako ga opisuje:

„Kretao se tih godina kao apostol neke nove vere ili pripadnik neke tajne sekte, žut i neuhranjen, u takođe žutom engleskom vojničkom šinjelu, duboko izlizanih potpetica i povišenog tona kazivanja... Imao je prozirne, malo klempave, oveće uši... uzan grudni koš i stopala koja se široko zabacuju u stranu, na način dustabanlija. Da li je nešto bilo ispod tog šinjela? Neki su tvrdili – pidžama. Neki – ništa... Negde po sredini leđa nazirala se rupica veličine zrna kukuruza... Šinjel je bio skinut s našeg borca palog na durmitorskim padi-

nama, ispovedao se vlasnik. Umašćeni džepovi bubrela su od beležnica i papirića.“

Savremenici kažu – govorio je samo o književnosti i ženama. Ništa ga drugo nije interesovalo.

U svako doba mogao se videti u strogom centru grada, kod „Ruskog cara“, kod „Moskve“, „Balkana“ ili, kasnije, kod „Prešernove kleti“, omiljenog sastajališta beogradskih boema, pisaca, slikara i novinara.

Ako nije u Balkanskoj 4, onda je vatreni govornik u čuvenoj „četrdesetpetici“ na Filozofskom fakultetu i „na drugim svetilištima književnog zanovetanja“ na kojima je „čas ćutao, slušao, motrio raširenih očiju i ponekad dizao glas protiv postojećih književnih veličina“.

Naravno, stizao je i na predavanja. Njegovi savremenici se sećaju da je svojom elokvencijom posebno oduševljavao profesora narodne književnosti Vida Latkovića, jer je znao sijaset narodnih pesama, a i on je uživao što ga svi studenti pažljivo slućaju – „neki i sa zavišću“.

Primljen je u Komunističku partiju. Jer, istakao se, pored toga što je iz siromašne porodice, što se potucao za vreme rata i posle rata. U njegovoj biografiji je zabelećeno da je bio veoma zapažen aktivista na omladinskoj radnoj akciji na izgradnji Valjaonice bakra u Sevojnu. Na ovom gradilištu, nadomak Titovog Ućica, Bulatović je priljećan saradnik lista omladinskih radnih brigada *Naše delo*. U ovom listu Bule će objaviti veoma zapaćenu priću „Majka“.

To je prića o zemlji majci, o domovini. Jer, domovina je bila ugroćena napadima informbirovaca, bila je okrućena sovjetskim tenkovima, provokacijama na granicama prema istoćnom bloku, a spiker „Glasa Amerike“ na srpskohrvatskom jeziku Grga Zlatoper je svoje vesti poćinjao ovako: „Danas je na srpsko-albanskoj granici došlo do incidenta kojom prilikom je povrećen gospodin Petar Petrović. Gospodin Petrović je tom prilikom ćuvao ovce.“

Bule je rado odlazio u kafane, da se druži, da sluša svoje vršnjake mlade pisce, ali nije pio, niti pušio. Čuvao se tih poroka. Ali, žena se nije klonio. Kako Petar Džadžić tvrdi, bile su to žene „kod kojih se i bez osvajanja moglo postići sve“.

Stanovao je tih pedesetih godina na jednoj mansardi u strogom centru Beograda, u Vasinoj ulici, u prostranoj odaji „u kojoj su golubovi nesnosno gukali i lepršali“, a spavao je na jednom dotrajalom, starom krevetu i dotrajalim ćebadima. Novak Kilibarda, i sam Crnogorac, univerzitetski profesor, stručnjak za narodnu književnost, pa posle i političar, Buletov drugar, u memoarskoj prozi zapisao je i ovaj detalj: „Jednog dana ispred hotela 'Balkan' sretnemo ja i Božo Bulatović (takođe pesnik i budući novinar *Borbe*) i Bule nam kaže da dođemo sutra kod njega, ali tačno u 18 časova. Ako budemo zakasnili i jedan minut neće nam otvoriti vrata. Dođemo tačno u 18 časova. Rekao je da ne kucamo, nego da direktno uđemo. Tako smo i uradili. Na krevetu s iskrzanim paunovima ležao je Bulatović, go kao od majke rođen, sa dvije strane ležala je po jedna dama, gole kao Leda, držeći s po jednom rukom njegov falus...“

Drugom prilikom, veli Kilibarda, novine su bile prepune vesti o pitonu koji je pobegao iz zoološkog vrta. Bule je u kafani uzviknuo: „Piton je pronađen!“, a bile su prisutne beogradske lepotice balerine. Neko ga je zapitao: „Gde je zaboga, pronađen?“ Bule je hladnokrvno kazao: „Tu je, u mom džepu, samo daj ruku!“

Na predavanja na fakultetu ne dolazi redovno, ali stiže na poneki ispit. Ali, zato piše. Svakog dana, svojim sitnim razgovetnim rukopisom stavlja na papir nove priče, đavolski prepoznatljive, surove. Sada je kolegama sa fakulteta, koji su ga zapitkivali otkuda mu taj šinjel od kojeg se nije rastajao, odgovarao: „Kupio sam ga kod Cvetkove pijace za džabaluk, a uz šinjel prodavac mi je davao i medalju za hrabrost.“

Pesnik Žarko Đurović, Crnogorac, student, mladi pisac, Bulatovića je ovako upamtio iz Studentskog kluba i redakcije studentskog

lista „Student” u Balkanskoj 4: „U književnom klubu smo zaključili da bi bilo korisno da na naše književne tribine pozovemo pisce od renomea, da svojim prisustvom pospiješe našu afirmaciju... Bulatović se prihvatio obaveze, na svoj predlog, da dovede Ivu Andrića (‘Andrića, marku!’). Svi smo se nasmijali izrečenoj izjavi, smatrajući je ‘prekrupnim zalogajem’. Niko od pisaca nije se odazvao našim pozivima... Ali, jedne večeri, ipak, ruku pod ruku, banuše u naš Klub Andrić i Bulatović. Mi se svi zagledasmo. Ozaren Bulatović reče: „Imate priliku da večer provedete sa jednim sadašnjim i jednim budućim klasikom.” Bulatovićeve riječi propratili smo aplauzom!

Florika Štefan, sećajući se tog vremena veli: „Andrić je toga dana bio na zasedanju Narodne skupštine Jugoslavije, čiji je poslanik bio, i nakratko je napustio sesiju da bi se našao u zakazano vreme sa Bulatovićem, jer mu je dao obećanje da će doći među mlade pisce.”

Andrić je pažljivo slušao sve što se čitalo. Za njega je Bulatovićeva proza bila pravo otkrovenje i od tada će svakad podržati tog „darovitog Bjelopoljca”. Pozvao ga je da dođe kod njega, tu, nedaleko, u Prizrensku ulicu, gde je stanovao, da razgovaraju. Uzgred je upamtio Andrićevu opasku: „Čini mi se da se bolje snalazite u kraćim stvarima... Znete, ko voli literaturu, voleće i ona njega...”

U *Omladini* objavljuje priču „Jarčev rep”, u *Studentskom književnom listu* „Njihov sin”. Hrani se verom u književnost.

Nerviraju ga skorojevići, beogradska deca, imućna, gospodičići kao što je Bora Ćosić, koga će izazvati i na „dvoboj kišobranima” (biće nerešeno). Upamtiće Boru Ćosića, takođe mladog pisca i studenta filozofije, i prisetiti se: „Uvek sam govorio Bori Ćosiću da ima papuče od koha, da su mu noge stalno u kuhu a ruke u vuni, u nekoj jarini, u pamuku... Uvek sam želio da borama ćosićima izgore kuće, da im pocrkaju mačke, da im grom sve spali.”

Bora Ćosić i njegovo društvo nisu bili njegov svet. On se družio sa sirotanima, sa siromašnim studentima, sebi ravnima, ali i „docnijim književnim junacima”.

Na tim počecima podržavali su ga i pisci od ugleda, kao što je, ne samo Andrić, već i Dušan Matić, pa Oto Bihalji Merin, Oskar Davičo, Miodrag Pavlović... Kod Daviča je odlazio kući, u Ulici doktora Kestnera 13, koji mu je otvoreno rekao: „Slušaj, ti si talentovan... Gladan si, naravno... Ručaj kao čovek, pa da razgovaramo o tvojoj saradnji.“

Naša stvarnost objavila mu je 1950. godine priču „Moja majka“, i to ga je veoma obradovalo. Podržava ga i Eli Finci. Piše i poneku pesmu, kao što je ova „Gusle“ (*Omladina*, 19. januar 1952):

„Da l' još neko lista uspomene stare
Kad mu misao trgne u beskraj sjećanja,
Traži li još neko lijek kroz omare
Kraj javora hromih, kroz gomile granja.

Na to me je djeda iz malena sviko
Još je njegova riječ – za mene iznad svega.
O, vjerujte, zalud pokušao bi iko
da mi uzme ono što osta od njega!

Zato će mu strune opet da prozbore
I tišinom sela opet da zajеče –
Jer ja noćas idem da tešem javore
Kroz panjeve suve – tragom gorosječe...“

Pripovetku „Vrana“ objavljuje u *Narodnom studentu*, a Jovan Ćirilov, mladi pisac, budući teatrolog, daće ovakvu ocenu Bulatovićeve proze: „U slikanju atmosfere, Bulatović je žrtva želje da potencira mračne strane seoskog života... Nad čitavom pričom nadvija se senka 'vrana' naturalizma iz XIX veka... Treba mu prijateljski reći da je tom stranom pripovetka anahronizam i da je i taj 'lanac prekinut.'“

Njegove priče prihvaćće i *Nin* (*Nedeljne informativne novine*), što će biti veoma značajno za njegov književni put i razvoj, jer su te novine tada bile avangarda u srpskom novinarstvu, a njeni sa-

radnici ugledni intelektualci. *Nin* će tako 1953. godine objaviti priče „Izlaz iz kruga“ i „Priča o sreći i nesreći“. „Te priče odista su delovale kao sev munje u našoj književnoj žabokrečini... Sam sklop priča bio je za ono vreme šokantan... Elementi morbidnosti predstavljali su svojevrstu protivtežu lakirovki...“ (Petar Džadžić).

Prvi je uneo u našu književnost tzv. crni humor, što je pedesetih godina prošlog veka bila prava anatema. Kad je objavio pripovetku „Crn“, prvi put je u javnosti „lansirao“ mitomanskog junaka Grubana Malića, njemu omiljeni lik. Objaviće je Eli Finci u *Književnosti*.

Savez studenata Jugoslavije nagradiće Bulatovićevu priču „Priča o sreći i nesreći“. A *Književnost* će štampati četiri pesme Borisa Pasternaka koje je preveo Miodrag Bulatović. U beleški ovog prevoda s ruskog jezika, Bulatović će napisati:

„Potpuno izgubljen, i kao čovek i kao pesnik, Pasternak danas živi negdje u Rusiji od prevoda sa engleskog i drugih zapadnoevropskih jezika (u Rusiji Pasternak je najbolji poznavalac Šekspira, koga prevodi).“

Obradovao se pozivu iz *Nina* da dođe. Došao je i u redakciji su se užasnuli: pred njima je bio mladić – živi leš, u vojničkom šinje-lu. Glavni urednik Stevan Majstorović ga je lepo primio, sa poštovanjem. Ponudio mu saradnju.

Počeo je užurbano da krči sebi put u književnost. Udaljava se i od muvanja oko železničke stanice.

Iza njega su svratišta kao što je ono „u kome je Raskoljnikov ubio babu“, „beogradske kurve“, „te mučenice koje su sa svih strana stizale u prestonicu, iako su se potucale po hladnim sobama i šupama“.

Čvrsto je već rešio, kako je govorio, „da iz Beograda može da ode samo u mrtvačkom sanduku“. Pisao je i bolestan i brinuo se da ne umre prerano, pre nego što napiše ono što je naumio.